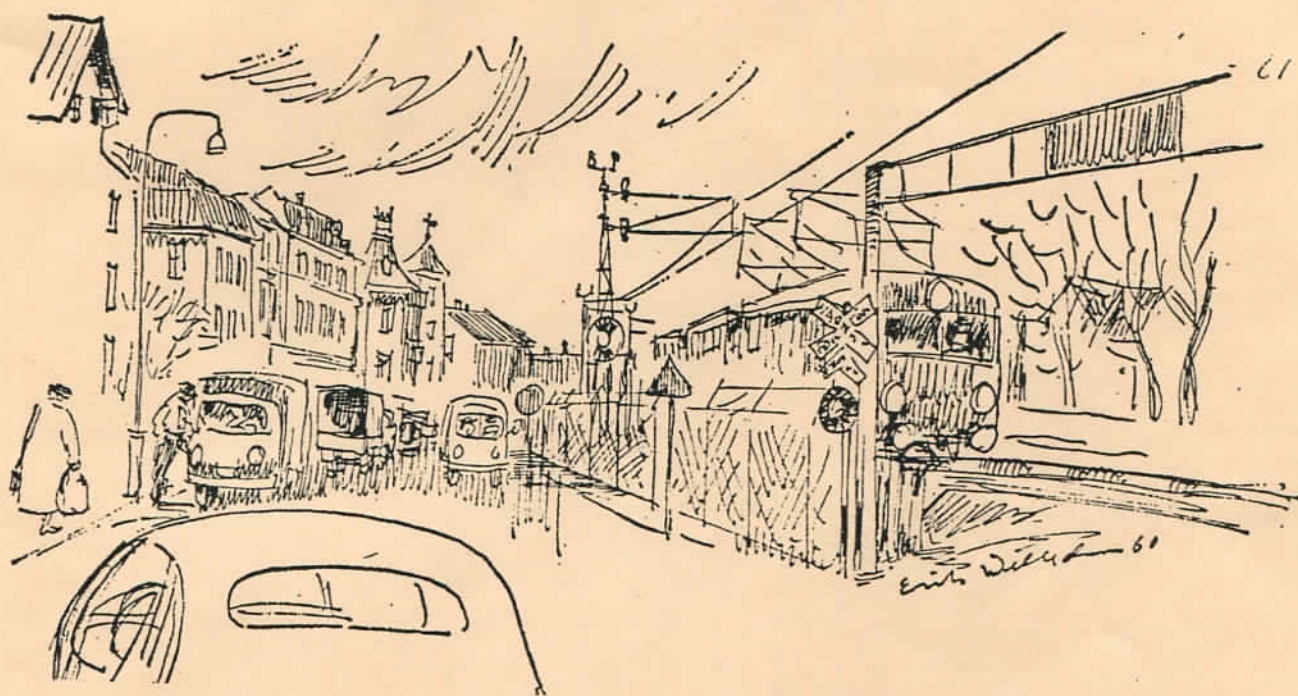

Föreningen Gamla Gårdapojkar Göteborg

Ur arkivet
feb - 02

GÅRDAS GLANSPERIOD (c:a 1920-1950)

Gårdas norra och södra delar bestod i stort sett helt av bostadsbebyggelse uppförd 1920-1930 emedan mellersta Gårda bibehöll den karaktäristiska blandningen av bostäder och industrier. Första världskriget utgjorde slutfasen i uppbyggnaden av industrimiljöerna vid Mölndalsån. Fram till andra världskriget kompletterades och förändrades bebyggelsen succesivt. Även senare skedde visst nytillskott, men den industriella expansionen i Göteborg ägde rum på annat håll.

Befolkningen ökade fram till 1947 då Gårdas invånarantal nådde 13.036 personer, en knapp fördubbling av antalet gårdabor 1926.

MILJÖ OCH ARBETSTILLFÄLLEN

I och med att Ranängarna började bebyggas och marken exploateras försämrades miljön kraftigt. Det rena friska vattnet i Mölndalsån förvandlades till ett stinkande avloppsdike och luften förorenades av kolrök från industrier och järnväg. Från järnvägen kom också mycket oväsen och dessutom innebar den en säkerhetsrisk då de många järnvägsövergångarna på Gårda var obebakade.

Efter det att Ceres, en silverfosfatfabrik brann ner 1932 förbättrades miljön något, men även om fabriker minskade sina utsläpp och kolröken successivt försvann, kom det med tiden nya miljöstörande faktorer. Den allt tätare trafiken med buller, avgaser och allt större utrymmeskrav har drabbat Gårda hårt.

På 20-talet hade man problem med att lösa avloppsfrågan, och innan den var löst ville man inte göra något åt gatorna, vilka därför långa tider liknade plöjda åkrar.

Man önskade sig bättre belysningsförhållanden och grönområden med lekplatser (det sista ett svårlöst problem då det ej fanns någon mark reserverad för detta ändamål).

Dessutom förelåg önskemål om förbättrad kollektivtrafik, särskilt till mellersta Gårda.

Genomgående kan sägas att gårdaborna saknade samlingslokaler, lekplatser, utrustning av bostäder och utemiljö samt bra kommunikationer.

Arbetsstillfällena bjöds vid Mölndalsåns många industrier, både på Gårda och i Annedal. Antalet anställda inom tillverkningsindustrin uppskattades på 50-talet till ca 6000. Inom textilbranschen dominerade den kvinnliga arbetskraften, även inom livsmedelsbranschen sysselsatte flertalet kvinnor. I övrigt rådde en manlig dominans. Fabriker och åkerier gav många arbetsstillfällen likaså serviceinrättningarna.

Nedan ett urval av industriverksamhet på Gårda.

Chokladfabrik	Damkonfektion	Remfabrik
Stärkelsefabrik	Reseffektfabrik	Hästskosömfabrik
Bryggeri	Tapetfabrik	Påsfabrik

SERVICE

Från det att Gårda 1923 införlivades med Göteborg blev serviceutbudet allt mer allomfattande. Exempel på service kommer att presenteras, men sammanfattningsvis kan redan sägas att det på Gårda fanns allt utom postkontor, läkare och apotek.

Kollektivtrafiken var dålig. 1929 invigdes den röda spårvagnslinjen. 5:an, förbi Liseberg och gav därmed södra Gårda med bra förbindelser. Men först på 50-talet förbättrades mellersta Gårdas kollektivtrafikbehov genom att flytta en busslinjes ändhållplats från Södra Kustbanegatan till Tomtegatan. Norra Gårda hade bra förbindelser med Redbergsplatsen

Gårda hade egen polisstation med två konstaplar, brandkår, två folkskolor*, en dispensär, (f.d fattighuset), en förlossningsklinik, en barnmorska, tre skolbarnhem, en diakonissa, två bönhus* och en ölkrog Dessutom fanns Gårdabo* med församlingslokaler.

Nedan följer ytterliggare några exempel på service och dagligvaruhandel:

pantbank	järnaffär	charkuteri
tandläkare	kemikalieaffär	saluhall
damfrisör	vitvaruaffär	fiskaffär
raksalong	skomakeri	blomsterhandel
herrekipering	sotmästare	bröd- & mjölkaffär
körsnär	åkeri	frukt och grönsakshandel
tygaffär	stenhuggeri	cafe
tobakshandel	smidesverkstad	
läderhandel	skrothandel	

BOENDET

Som tidigare nämnts var standarden låg och trångboddheten stor på Gårda. I en enrummare på 13kvm bodde ofta 7-10 personer och i vindsrum på 6,8 kvm 3-5 personer

I början av 1900-talet var Gårda ett av Sveriges mest tätbefolkade samhällen. Man kunde i viss mån redan runt sekelskiftet, då många av Gårdas bostadshus byggdes, tala om fuskbygge. Landshövdingehusen* byggdes i allt för snabb takt och endast ur spekulatationssynpunkt. Fukt, kyla, mögel, stank och råttor var för många snarare regel än undantag

Många fastighetsägare bodde utanför Göteborg och flertalet var tillika fabriksägare. Sistnämnda grupp skötte om sina fastigheter jämfört med övriga hyresvärdar, vars främsta och i många fall enda intresse var att få in hyran. De mer omskötta bostäderna var eftertraktade, men fabriksägare reserverade i första hand lägenheterna åt sina anställda

På södra Gårda uppfördes kring 1930 flertalet landshövdingehus. De var för sin tid mycket moderna och hade byggts i privat regi. Likaså restes landshövdingehus i kvarteren norr om Rantorget och öster om Västkustbanan. De nya husen, liksom den succesivt minskande koleldningen ingav förhoppning om en på Gårda förbättrad miljö - men saneringen av de äldre husen lät vänta på sig

Gas drogs till Gårda 1927. Elektricitet kom redan 1922-1923, men fanns till en början som regel endast i kök och trappuppgång. Fortfarande 1951 fanns det i de flesta Gårdahem endast en varmvattenberedare i badrummet, inget rinnande varmvatten i köket

Nedan följer ett utdrag ur en artikel där Lars Lagerstedt, född och uppvuxen på Gårda, skildrar ett vanligt hus på Gårda: "I huset fanns 24 bostadslägenheter, en charkuterifabrik, delvis inrymd i gårdshuset, (den skulle dagens hälsovårdsmyndigheter ha sett!) och en speceriaffär. Tre lägenheter var på tre rum och kök, en på två rum och kök, resten på ett rum och kök. En av lägenheterna låg på gårdshuset där också tvättstugan fanns. I ett särskilt hus på gården fanns de fem dassen och den ofrånkomliga pissoaren (en sådan fanns i vartenda hus) samt soptunnor. Till varje bostadslägenhet hörde ett vindskontor och en källare med jordgolv och råttor. I källaren hade man sitt bränsleförråd, mest ved som man själv sågade och högg. De som hade råd till det tog hem sitt bränsleförråd en gång på hösten. De andra hankade sig fram på olika sätt, köpte en famn då och då, samlade avfallsvirke på byggen eller plockade kol som föll från skottkärrorna när de stora industrierna fylde på sina bränsleförråd från prämar som bogserats upp från hamnen. / Ett stort framsteg var då man fick en lampa ute på gården. I källaren och i tvättstugan fick man reda sig med stearinlyktor"

* Landshövdingehus = 3:vån.hus med undervåning i sten eller tegel och två övervåningar i trä.

Man bodde oftast hemma tills man gifte sig och de flesta som bodde på Gårda arbetade också där. Det var inte ovanligt att flera ur samma familj hade gemensam arbetsplats. Närheten mellan hem och arbetsplats ledde ofta till att lunch (eller middag som det mer korrekt hette förr) intogs i hemmet

HUR GESTALTADE SIG LIVET PÅ GÅRDA?

Det som till största delen skilde Gårda från övriga stadsdelar var blandningen av fabriker och bostäder i kombination med den, p.g.a bostadsspekulation och den oreglerade exploateringen låga bostadsstandard

Detta bidrog till sämre boendemiljö, även i jämförelse med andra arbetarstadsdelar. Trots blandningen av industri och bostäder var bebyggelsen någorlunda enhetlig. På Gårda fanns inga starka sociala skillnader bland arbetarna. Visserligen fanns det en liten klick välsituerade i medelklassen med högre ekonomisk- och social standard - åkare, fabriksägare, lärare - men ett avståndstagande eller en direkt åtskillnad på "folk och folk" förekom ej

KVINNAN

Textilbranschen sysselsatte till största delen kvinnor, sk ullharar. Av de 1940 totalt 900 anställda vid Gårda Fabriker var 733 kvinnor

Många av textilarbeterskorna kom från andra stadsdelar, främst Haga, Masthugget och Landala. De flesta var nog ogifta eller ensamstående då kvinnans roll som hemmafru värdesattes ända fram till slutet av 40-talet, goda kvinnor ger goda hem, goda hem är landets lycka, och säkerligen fanns det inte mycket tid över för annat än hushållsarbete med tanke på den låga standarden. Att arbeta inom textilindustrin kom enbart på fråga i extrema situationer då nöden stod för dörren

Först på 40-talet introducerades gas- och gasolkök på Gårda, fram tills dess var vedspisen härden man lagade mat på och tillika en värmekälla. Ved höggs på gården och tvätten kokades i stora grytor i källare. På 40-talet var telefon fortfarande ovanlig, men motorcykel var ett vanligt förekommande fortskaffningsmedel. I de flesta hem fanns en symaskin och en radio. Utedass och rinnande kallvatten i köket var standard. Hemmet kom i första hand, om nöden tvang och utrymme fanns arbetade många hemmafruar extra på en äggkonserveringsfabrik där tillfällig arbetskraft ofta behövdes

Under sommaren försökte man få ut barnen på landet, till en koloni eller ett sommarhem, vilket gav mödrarna möjlighet att tjäna lite extra. Många åtog sig arbeten åt de välsituerade örgrytefamiljerna i form av tvätt, strykning och silverputsning.

Det rådde oftast en god grannsämja på Gårda och man ställde upp för varandra. Man tittade till varandra i händelse av sjukdom, hjälpte till vid födslar och kunde t ex låna en kopp socker. Direkta penninglån var däremot ovanliga, men var någon i knipa försökte man hjälpa efter bästa förmåga. Barnen lämnades vid behov oftast till grannar och släktingar för tillsyn. Den förvärvsarbetsbetande modern var accepterad så länge hon ej lämnade barnen till organiserad barntillsyn, detta trots att det fanns tre olika institutioner för ändamålet: Gårda skolbarns hem (fattigast), Gamlestadens arbetarstuga och Gårdabo barnträdgård (högst status). Idealbilden var den hemmavarande modern Det var i allmänhet hustrun som styrde familjen med fast hand

På 30-talet var födelsetalen låga och kvinnorna uppmanades att stanna hemma och föda barn vilket resulterade i att 40-talets barnkullar var stora . Efter andra världskriget ökade välfärden och en mängd lyxartiklar tillverkades. Till följd härav sjönk värdet på "hemmagjort". Man fick en attitydförändring, kvinnan accepterades som förvärvsarbetsbetande, dels för att hon behövdes på arbetsmarknaden och dels för att familjen skulle kunna klara av att svara upp mot nya önskemål

MANNEN

Mannens huvudsakliga uppgift var att försörja familjen. Den man vars fru arbetade utanför hemmet betraktades som en dålig familjeförsörjare och var definitivt ingen karl om han gick ned på gården för att piska mattor. Arbetsdagen var lång, ca 10-12 timmar. Något extraarbete för att förbättra ekonomin fanns det knappast tid för, även om kvinnan också skötte grovsysslorna i hemmet. De flesta hade sin arbetsplats på Gårda, vilket gav dem möjlighet att gå hem och äta på middagen.

Det gavs många arbetstillfällen på Gårda. Dels fanns ett 30-tal fabriker, dels en rad butiker både för dagligvaruhandel och annat, och dessutom en rad verkstäder. Textilfabrikerna hade fler kvinnliga än manliga anställda, men i övrigt dominerade de manliga arbetstillfällena. Att vara anställd vid Spårvägen var populärt då de höll med fri tjänsteläkare för hela familjen

BARNEN

Trots knappa förhållanden kom i de flesta familjer barnen i första hand. De skulle vara mätta, rena och snygga, men i gengäld fick de oftast finna sig i en mycket auktoritär uppfostran. Trångboddheten var stor och tillät ej inomhuslek. Två eller tre barn per familj var vanligast, rekordet var fem dvs totalt sju personer i ett rum och kök

Barnen "pallade" frukt, "potade" kula, lekte burk och var i något av stallen. (Spårvägens eller åkeriernas häststall)

På Gårda fanns också ett bananmognadslager och det var ett uppskattat nöje bland pojkarna att hänga bak på dåtidens långsamma lastbilar och rycka åt sig några bananer

Många av Gårdas omgivning var bjöd på härliga lekrområden.

Närmast Olskroken, på norra Gårda, låg den s.k Gaisängen som är benämnd efter fotbollsföreningen GAIS, (Gårda atlet- och idrottssällskap). Ett annat mycket populärt "tillhåll" var Skårslund, då ett praktiskt taget obebyggt område mellan Örgryte gamla kyrka och Kallebäck. Inom bekvämt avstånd fanns även en hel rad idrottsplatser: gamla Ullevi, Heden, Valhalla och Balders hage

Levgrens äng (nuvarande Nya Ullevi) och Kodammarna i Olskroken var två spännande fyllen där det var populärt att "smyga" på gubbarna. Dessutom erbjöds möjligheter till att göra fynd, en och annan slant som åkt ur en ficka i "fyllan och villan" bland pokerspelarna. Ett fyller är en mötesplats, ofta en äng, för alkoholister eller s.k A-lagare. Huvudsakligen dracks det och spelades kort.

I Överåsparken lektes indian och cowboy (med inspiration hämtad från cowboyfilmer, De tre musketörerna mfl). Men parken var också skådeplats för stadsdelskrigen mellan Gårda och det fattigare Lunden som under vissa perioder utspelades där. Man slogs för en djupt liggande identitet med sitt kvarter och sin stadsdel, man slog även värn om sina flickor.

Den lokala identiteten var stark och det var lätt att urskilja från vilken stadsdel någon kom genom att titta på hur håret kammats, hur "stuket" på vegamössan var, eller hur schaletten knöts. När föreningsverksamheten kom in i bilden tonades stridigheterna ner, men motsättningarna fanns fortfarande kvar. Påskeldarna var långt in på 50-talet så att säga ett "hett" tema för bråk. Det gällde att ha störst eld och att i förväg tända på eller på annat sätt sabotera "fiendens" brasa.

Ibland tog stadsdelskrigen form av klasskamp. Siskorna, elever vid läroverket Östra Real (nuvarande Samskolan), ansåg sig vara finare och skulle därför tråkas eller ha stryk. "Krigen" pågick även på 50-talet och då fick även flickorna vara med. Tendenser mot en mer storstadslik

anonymitet kunde märkas. Snabbare omsättning av de boende, inte bara inom stadsdelen utan också mellan stadsdelar var en av de viktigaste orsakerna. Likaså bidrog standardförbättringen härtill. Man var inte längre beroende av varandra - solidariteten gavs andra uttryck än det vardagliga stödet. Märkligt nog ledde detta också till en brutalisering av sådana fenomen som stadsdelskrigen.

Det förekom, men var ovanligt, att barn och ungdom arbetade på fabriker. Sexårig skolgång var vanligast och de flesta började arbeta utan att ens avlagt realexamen. Några få gick i yrkesskolor, men som regel gick man som lärling. Det var inte många som tog studenten från Gårda. Men stadsdelen kunde skryta med sin förste student, Nils Svensson. Han var i många år chef för Götaverken och skapare av Arendalsvarvet

FRITIDEN

Antagligen fanns det varken så mycket ork eller tid för fritidsaktiviteter och umgänge efter arbetsdagens slut. Alla kände alla, på gott och ont. Man "ställde upp" för varandra men umgicks sällan. Fruarna drack visserligen kaffe hos varandra och man umgicks med folk i samma uppgång ("på samma svale") Karlarna tog sig en helgsup och umgicks från tid till annan i form av "supekaldas"

Fotboll var det dominerade fritidsintresset bland både pojkar och män. Det dominerande intresset riktade sig mot Gårda BK och GAIS. I övrigt var de vuxna normalt inte föreningsaktiva, men fäderna var som regel med i någon fackförening. Arbetarföreningarna hade rykte om sig att vara bra, man sade ifrån när det behövdes. Dessutom samlades Gårdaborna i andra organisationer så som hyresgästföreningen, Arbetarekommunens Gårdadistrikt och Gårda kommunalförening, där man bl a arbetade för att försöka förmå myndigheterna att snygga upp och förbättra Gårda

Det fanns två bönhus - ett för missionsförbundet och ett för baptister men det kyrkliga intresset var inte särskilt stort, vilket delvis kan ha berott på kyrkans fientliga inställning till den framväxande arbetarrörelsen

I Gårda hyresgästförenings regi hölls diverse studiecirklar, teaterverksamhet m m för ungdomar inom området. Man ville "rädda dem undan gathörnshängandet, drivandet och luntandet"

Nykterhetsföreningar hade tre olika samlingslokaler. Störst framgång av dessa hade trots allt Gårdabo - "ett inackorderingshem för arbeterskor och en samlingsplats där man kunde mötas till sunda nöjen och förströelser, ökade kunskaper och kristen fostran". Skolkökskurser drevs, likaså syföreningar, scoutverksamhet, basarer, söndagsskola och varje vecka hölls föredrag i samlingssalen.

Ett mycket uppskattat nöje var föreläsningar med ljusbilder. Temat varierade från hur missionärer omvandlade hedningar i Afrika och Indien till passionsspelen i Oberammergau. Men populärast var trots allt professor Axel Leonard Jägerskiöld (kallad "den väldige jägaren") och hans berättelser om sina upplevelser på resor till främmande länder

Något större utrymme för sommarnöjen fanns ej. Ett fåtal lyckligt lottade var koloniträdgårdsägare, kanske till och med på den närbelägna Burgårdskolonin på andra sidan ån eller hade släkt på landet. Det blev med tiden allt vanligare att barnen tillbringade sommaren på koloni, bl.a i Betlehemskyrkans regi som hade anläggningar både i Långedrag och i Sjöviken. Betlehemskyrkan hade även ett mindre bibliotek, dessutom drevs söndagsskola och ungdomsverksamhet

Örgryte arbetarinstitut ordnade elementarkurser i räkning och svenska och höll föredrag. Även praktiska kurser, t.ex i skolagning, erbjöds. För politiskt intresserad ungdom hölls det av Örgryte socialdemokratiska ungdomsklubb möten i Godtemplarsalen

Det fanns en ölkrog på Gårda, även kallad Syndens näste Nr I, men något större problem med "fylla" tycks inte ha förekommit

Gårda Ölhall

GÅRDAVÄGEN 7

REKOMMEND E R A S

Bertil Petterssons
CHARKUTERIAFFÄR
Kobbarnas Väg 30. Tel. 15 65 84.
REKOMMENDERAS.
Dagligen färskt Kött-, Fläsk- och
Charkuterivaror.

VID BEHOV AV SMIDESARBETEN
(ALLA SLAG) VÄND EDER TILL
GÅRDA SMIDESVERKSTAD
Dämmevägen 5. Tel. 15 07 07

DELINS FISKAFFÄR
Lilla Fürstenbergsgatan 3
Tel. 15 70 10
Gör ett besök det lönar sig.

Gårda Stenhuggeri
(C. E. Bergqvist)
Fabriksgatan 1. Telefon 15 06 79.
REKOMMENDERAS.

A. MAGNUSSENS
ORGELFABRIK
Tel. 15 12 79 Göteborg Tel. 16 59 29
Utför nybyggnader, reparationer
och omstämning av piporglar.
Elektriska anlägg. för bältdrift.

ERNST SUNDVALLS
CYKELAFFÄR
Spinnmästareg. 1 Tel. 15 08 05

Gårda Blomsterhandel
Inneh. G. Bengtsson
DÄMMEVÄGEN 13
TELEFON 15 30 71
SMAKFULLA BINDERIER

Firma E. LINDEROTHS Eitr.
(I. Säfve)
KORTVARUAFFÄR
S. Kustbaneg. 19 Tel. 15 28 35

BRÖDERNA SCHEIN
Floragatan 2 Tel. 15 09 46
Uppköper all slags textilavfall
och gummiskrot.

UNDERÅSGATANS
FISK- & GRÖNSAKSAFFÄR
Underåsgatan 7 Tel. 16 57 81
18 26 82

UNDEAS
SMÖR- & OSTAFFÄR
Gudmundsg. 15 Tel. 16 37 74

HERMAN SJÖSTRÖM
SPECERIAFFÄR
Spinnmästareg. 2 Tel. 15 12 72

LYDIA SÖDERSTRÖMS
PÄLS- & MODEAFFÄR
Dämmevägen 13 Tel. 15 22 96
REKOMMENDERAS!

W. AHLSTRÖMS
CYKELVERKSTAD
Södra Kustbanegatan 9

NILS TOLSVEDS
Fruks- & Konfektyraffär
Kobbarnas Väg 34 Tel. 15 63 77

M. EMANUELSSONS
HEMBAGERI
Avägen 30 Tel. 16 97 92